

Straf, onmacht of leermiddel?

Psychologen Yvon Sweere en Eline Teygeler zijn beiden werkzaam als gedragstherapeut voor dieren bij Tinley. Uit hun gedragsconsulten blijkt keer op keer dat eigenaren in probleemsituaties snel geneigd zijn om te straffen. Zij zien gelijkenissen met de opvoeding van kinderen waarbij ouders ook vaak straf gebruiken, ondanks de hevige discussie die erover gevoerd wordt.

De corrigerende tik in de opvoeding

Al jaren wordt er gediscussieerd over het gebruik van de zogeheten corrigerende tik bij het opvoeden van kinderen. 'Die moet verboden worden', vindt een groeiende groep mensen. 'Moet kunnen', vindt echter nog steeds zo'n zestig procent van de ouders (bron: *Ouders Online*). Hoewel binnen de pedagogie de nadruk wordt gelegd op het positief belonen als opvoedingsmethode, delen veel ouders wel eens een tik uit.

De hond krijgt een verbale correctie en reageert daarop met lichte stress (tongelen) en het dichtknijpen van de ogen. Foto: Ron Baltus.

Frustratieagressie

Ouders die hun kinderen slaan, kunnen dat uit verschillende beweegredenen doen. Zo zijn er veel ouders die een mep uitdelen uit pure frustratie. Binnen de psychologie geldt de frustratieagressie-theorie als een van de belangrijkste verklaringen voor agressie. Frustratie, stelt de theorie, is het gevolg van het blokkeren, dwarsbomen of verstoren van gedrag dat gericht is op het bereiken van een gewenst doel. Als dit zich voordoet, zullen mensen reageren met agressie tegenover hetgeen dat hen blokkeert. Vertaald naar de opvoedings situatie: het kind dat 's ochtends geen zin heeft om zijn schoenen aan te trekken terwijl de ouder op tijd op het werk moet zijn, roept frustratie op en kan tot een agressieve reactie van de ouder leiden. Ook het kind dat zich in de supermarkt theatraal op de grond werpt omdat hij geen snoepjes mag, loopt meer risico op een tik of duw dan een pedagogisch gesprek.

De vraag is of de term 'corrigerende tik' hier wel op zijn plaats is; het veronderstelt namelijk dat deze zorgvuldig overwogen wordt uitgedeeld, terwijl het meer te maken

lijkt te hebben met het niet kunnen beheersen van emoties. Slaan kan natuurlijk ook opluchten. Na talloze vergeefse waarschuwingen, kunnen ouders tot het uiterste getergd zijn. Een klap uitdelen lucht dan op; geen correctietik maar een ontladingspets.

Opvoedkundige onmacht

Slaan gebeurt ook vaak uit opvoedkundige onmacht. Veel ouders hebben een gebrek aan opvoedkundige kennis; ze denken alleen met negatieve sancties te kunnen opvoeden en ze kennen geen andere manieren van corrigeren dan slaan. Ze zijn zelf misschien ook op deze manier opgevoed en waarom het anders doen, als zij zelf toch ook tot 'goede' volwassen personen zijn opgegroeid? Ouders kunnen ook bang zijn om hun gezag te verliezen en denken met een fikse tik duidelijk te kunnen maken wie de baas is. In Zweden introduceerde de overheid, na een wettelijk verbod op fysiek geweld tegen kinderen, opvoedcursussen. Deze cursussen worden inmiddels door negentig procent van de aanstaande ouders gevolgd en blijken goed te werken.

Gewoontegedrag

Vanuit de leertheorie gezien, kan slaan ook aangeleerd gedrag worden oftewel gewoontegedrag. Een mep kan het ongewenste gedrag van het kind aanvankelijk onderdrukken en daardoor kan het gebruik van een dergelijke straf een beloning worden voor de ouder. Het blijkt ook in de praktijk dat veel ouders een klap soms buitengewoon effectief vinden; ze zien dat het in sommige gevallen werkt en wat werkt dat herhaal je.

Belonen of straffen?

Op de korte termijn kan een pets inderdaad effect hebben. Kinderen houden op met klieren, zeuren en dreinen en het is weer even rustig. Maar helpt slaan op lange termijn? Leidt het er toe dat kinderen op de langere termijn hun gedrag veranderen? Volgens een Amerikaans onderzoek uit 1998 vervalt tachtig procent van de peuters na een correctie, zoals een tik, nog dezelfde dag opnieuw in het ongewenste gedrag en vijftig procent zelfs binnen twee uur.

Slaan lijkt dus niet effectief te zijn maar geldt dat ook voor andere straffen? Er zijn ten slotte minder geweldloze correcties zoals het tijdelijk wegnemen van speelgoed, de bedtijd vervroegen, of het kind even afzonderen. De meeste pedagogen vinden belonen echter een veel krachtiger opvoedingswapen dan straffen. Positieve aandacht werkt veel beter dan negatieve en kinderen doen veel als ze ervoor beloond worden. Toch geven ze ook toe dat je het met alleen belonen niet altijd redt en dat straf, mits goed toegepast, kan helpen.

Opvoeding van kinderen en honden

Er zijn vele gelijkenissen in de opvoeding van kinderen en de opvoeding van honden, wat overigens niet wil zeggen dat het opvoeden van een hond gelijk is aan het opvoeden van een kind. Dr. J. Ben Michael promoveerde aan de Universiteit van Nijmegen met een sociaal wetenschappelijk onderzoek waarin ze keek naar de hondeneigenaar in situaties van probleemgedrag in de opvoeding (*'Dog owner in problematic dog-rearing situations; techniques of disciplining behavior'*). De manier waarop een hondeneigenaar reageert op probleemgedrag van zijn hond is soortgelijk als die van een ouder op een kind met probleemgedrag. Dat heeft alles te maken met

de manier waarop een eigenaar zijn hond ziet. Hij is emotioneel gehecht aan hem en onbewust benadert hij de hond als ware hij een mens (zijn hond heeft gewenste en ongewenste eigenschappen, gedachten, is in staat een correctie te begrijpen, heeft empathie, kan zijn emoties uiten en is zich bewust van zijn relatie met de eigenaar). Ook al weet de eigenaar dat een hond geen kind is; de eigenaar verwacht wel hetzelfde van zijn 'kroost' als een ouder. Als een kind iets doet wat ongewenst is, dan probeert een ouder het gedrag van het kind te controleren en te veranderen. Net als bij ouders zijn er verschillen in reactie's op ongewenst gedrag. Het merendeel van de eigenaren uit het onderzoek eist gehoorzaamheid van de hond en gaat over tot straffen als de hond hier niet aan voldoet. De hond overtreedt een regel, de eigenaar wordt boos of geïrriteerd en gaat over tot machtsuitoefening; streng toespreken of lichamelijk straffen.

Correctie in de opvoeding van de hond

Straf heeft ook in de hondenwereld een slecht imago omdat het een hond kan beschadigen en de relatie tussen eigenaar en hond kan verpesten. Lang niet alle huisdiereigenaren zijn op de hoogte van de nieuwe zienswijzen met betrekking tot straf in de opvoeding. Een gebrek aan opvoedkundige kennis speelt dus bij vele eigenaren, net als bij ouders, een rol in hun toevlucht tot straf. Een gedeelte van de hondeneigenaren bezit deze kennis wel, maar blijft snel naar straf neigen om andere (veelal onbewuste) redenen. Je boosheid afreageren op een vervelende hond komt veelvuldig voor (frustratieagressie). Het gedrag stopt soms even, dus geeft je een goed gevoel. De kans is echter aanwezig dat de hond de volgende keer het gedrag gewoon weer zal vertonen. De ingezette straf heeft dus niet als correctie gewerkt want de hond heeft niet geleerd dat hij het volgende keer niet meer moet doen. Vanuit de leertheorie gezien is een straf pas een straf als het gedrag stopt of afneemt omdat het een onprettig gevolg heeft gehad. Straf die niet leidt tot een afname van het gedrag wordt door de hond niet als een straf ervaren.

Afgezien van het feit dat straffen eigenaren dus het gevoel kan geven dat het werkt omdat het gedrag *even* stopt; zien we dat het juist vaak alleen maar meer frustratie oplevert bij de eigenaar. Lang niet alle ingezette straffen maken namelijk indruk bij de hond, ze kunnen het ongewenste gedrag zelfs verergeren.

De meeste eigenaren zetten straf dus niet doelbewust in om het gedrag van hun hond te veranderen. Veel gedrag wordt gestuurd door hun emoties, deze menselijke manier van (af)reageren is niet altijd makkelijk te veranderen. Uiteraard kan een toename van kennis over straffen en belonen ervoor zorgen dat emoties mogelijk beter gecontroleerd kunnen worden. Streven naar een opvoeding waarbij *alleen* geleerd wordt door middel van beloning is echter niet realistisch. Dieren, dus ook mensen, leren hun hele leven door belonen en straffen. Zonder straf leert een dier, of een kind, niet wat hij niet mag doen, wat zijn grenzen zijn, wat gevaarlijk is of verdriet en pijn veroorzaakt. Niet corrigeren van ongewenst gedrag kan zelfs averechts werken; namelijk als de hond zelfbelonend gedrag vertoont. Bij zelfbelonend gedrag speelt de eigenaar geen rol, maar het vertonen van het gedrag op zich geeft het dier een goed gevoel omdat het gedrag bepaalde natuurlijke behoeftes vervult.

Straf is dus een zinvol onderdeel van het leven. De manier van corrigeren zou dus beter ter discussie kunnen staan dan het überhaupt niet gebruiken van straf.

Overwegingen bij het gebruik van straf

Straf kan, mist goed toegepast, ook bij de opvoeding van honden een doeltreffend middel zijn om ongewenst gedrag af te leren. De straf zou dan wel aan een aantal voorwaarden moeten voldoen en in ieder geval nooit angst, agressie of teveel stress mogen opwekken. Straf hoeft ook niet per se het toedienen van iets onaangenaams te zijn, het wegnemen van iets prettigs kan de hond ook als een straf ervaren. Gedragsdeskundige Pamela Reid geeft in haar boek *Honden sneller laten leren* een aantal aanwijzingen voor het correct gebruik van straf, waaronder:

- Straf direct na het optreden van het ongewenste gedrag. Uitgestelde straf is niet effectief, simpelweg omdat de associatie tussen de straf en het ongewenste gedrag dan ontbreekt.
- Wees consequent; bestraf het ongewenste gedrag iedere keer dat het optreedt. Hoe vaker een respons bestraft wordt, hoe groter de kans dat het niet meer voorkomt. Leren is het meest efficiënt als de respons elke keer bestraft wordt.
- Bied een alternatief voor het ongewenste gedrag. Corrigeren van gedrag heeft meer effect als er een alternatief voor het ongewenste gedrag wordt geboden. Het alternatief moet dan voor het dier wel dezelfde functie hebben. Zo heeft het straffen van de hond voor knagen aan voorwerpen meer effect als hij een stuk speelgoed krijgt waarop hij wel mag knagen.
- Bedenk dat de hond de straf met de eigenaar kan associëren. Zo kan een hond die gestraft wordt omdat hij op de bank ligt, leren dat niet te doen als de baas thuis is, maar vervallen in zijn gedrag als de eigenaar afwezig is. Een correctie die zichtbaar afkomstig is van de eigenaar kan ook leiden tot een hond die bang is van de eigenaar met als resultaat een beschadigde relatie tussen hond en eigenaar. Een straf zonder aanwezigheid van de eigenaar is vaak effectiever en wenselijker. De manier waarop zou moeten worden afgestemd op hond, om te voorkomen dat er geen angst, agressie of overmatige stress ontstaat.

Idealiter is correctie dus geen frustratieontlading, uiting van onmacht of gewoontegedrag, maar een leermiddel dat weloverwogen, zorgvuldig en met kennis wordt toegepast bij ongewenst gedrag. Echter, door correctie leert een hond alleen wat hij *niet* mag doen; een goede opvoeding bestaat daarom vooral uit beloning van gewenst gedrag.

© januari 2008, gepubliceerd in *Hondenmanieren*.

Vragen? yvon@tinley.nl / eline@tinley.nl